ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

ПІДДУБНА Вікторія Федорівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI: 10.15587/2523-4153.2020.21667
УДК 347.61/.64
DOI 10.32782/NP.2022.1.22

В статье анализируются брачный договор и основания его прекращения. Брачный договор определен как гражданско-правовой договор с комплексной правовой природой. Поскольку договор, в том числе брачный договор, в первую очередь является категорией гражданского права, то в соответствии со статьей 8 СК Украины в случаях договорного регулирования семейных отношений должны применяться общие нормы статей 3, 6 ГК Украины о свободе договора.

Автором указаны основания прекращения брачного договора: добровольное взаимное согласие супругов на расторжение брачного договора; объективная невозможность исполнения брачного договора; нарушение интересов детей, а также нетрудоспособных совершеннолетних дочери, сына, имеющих существенное значение; уменьшение объема прав ребенка; уклонение или невыполнение условий договора одним из супругов; условия договора, ставящие одного из супругов в чрезвычайно невыгодное материальное положение; отсутствие в тексте договора условий о распределении рисков, связанных с изменением жизненных обстоятельств супругами; злоупотребление одним из супругов своими правами и сознательное внесение в текст договора условия, неблагоприятного для одного из супругов, которое в будущем может повлечь такие правовые последствия, как недействительность брачного договора и т.д.

Исследуются судебные способы защиты прав участников семейных отношений при нарушении условий брачного договора.

Аргументируется достоверность вывода, что прекратить брачный договор возможно по добровольному взаимному согласию супругов на расторжение брачного договора или по решению суда. Обосновывается необходимость законотворческих подходов к трансформации имущественных отношений между участниками гражданских и семейных отношений, что требует расширения и конкретизации оснований прекращения брачного договора.

Ключевые слова: основания прекращения, брачный договор, конструкция фраудаторности.

Постановка проблеми

Актуальність теми обумовлена розвитком диспозитивних способів цивільно-правового регулювання сімейних відносин, тенденції розвитку майнових відносин в Україні, які за своїми змістовними характеристиками мають відповідати сучасним інтеграційним засадам договірного права європейського та світового співтовариства. Договірний режим майна подружжя, одним з видів якого є шлюбний договір, є допоміжним регулятором, який діє лише за бажанням подружжя і щодо визначеного в ньому кола відносин. Допоміжний характер шлюбного договору має місце і тоді, коли діє комбінований законно-договірний правовий режим. Слід зазначити, що за раніше чинним сімейним законодавством майнові відносини чоловіка та дружини регулювалися тільки імперативними нормами, що

встановлювали спільну сумісну власність подружжя на майно, нажите під час шлюбу. Відповідно до статті 102 СК України на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення [1]. Розширення та конкретизація підстав припинення шлюбного договору потребує нових законотворчих підходів, спрямованих на забезпечення ефективного правового регулювання майнових відносин між подружжям.

Аналіз літератури

Теоретичним та практичним аспектам правового захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав приділено багато уваги у науковій юридичній доктрині. Дослідженнями цих відносин займалися такі науковці, як В.В. Баранкова, М.А. Біда, Т.В. Боднар, В.І Борисова, І.В. Венедіктова, О.О. Кот, В.А Кройтор, Н.С. Кузнєцова, В.В. Надьон, В.Л. Яроцький та ін. Грунтовний науковий аналіз шлюбного договору як регулятора відносин подружжя здійснено в дисертаційних роботах: Явор О. А. «Функції шлюбного контракту в сімейному праві України» (1996), О.О. Ульяненко «Шлюбний договір у сімейному праві України» (2003), Г.О. Гаро «Шлюбний договір як інститут сімейного права України» (2012), Р.Б. Хобор «Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя» (2016), К.А. Казарян «Шлюбний договір у міжнародному приватному праві» (2016). Разом з тим, наукових досліджень питань цивільно-правового захисту прав подружжя та третіх осіб при припиненні шлюбного договору не проводилось.

Метою цієї статті є дослідження цивільно-правових засобів захисту, що можуть використовуватись подружжям та іншими особами у випадку порушення їхніх прав шлюбним договором.

Виклад матеріалу

Особливої уваги на сьогодні потребує інститут шлюбного договору, основне призначення якого полягає у необхідності врегулювання майнових відносин подружжя, що виникають у період шлюбу, відповідно до їх волі та з метою підвищення гарантованості своїх прав і врахування своїх особистих поглядів на взаємовідносини в сім'ї.

Головні переваги шлюбного договору полягають у тому, що подружжя під час укладання договору вже визначилися: з долею всіх речей, набутих під час зареєстрованого шлюбу; долею дошлюбного рухомого та нерухомого майна; з майновими правами та обов'язками у шлюбі або майновими правами та обов'язками, що можуть виникнути у майбутньому; з порядком розподілу майна та боргів тощо. Подружжя має право визначати режим спільної часткової або спільної сумісної власності на всі або окремі види майна, набутого в шлюбі, об'єкти особистої приватної власності кожного з подружжя. Шлюбний договір за своєю юридичною природою є цивільно-правовим договором, його укладення, зміна, розірвання та визнання недійсним регулюється загальними положеннями про цивільно-правові договори. Такий висновок підтверджується і позицією Верховного Суду з цього питання, так рішенням ВС України від 28 січня 2015 року у справі № 6–230цс14 було встановлено: «Оскільки договір, у тому числі шлюбний договір, передусім є категорією цивільного права, то відповідно до статті 8 СК України у випадках договірного регулювання сімейних відносин повинні застосовуватися загальні норми статей 3, 6 ЦК України щодо свободи договору, а також глав 52, 53 ЦК України щодо поняття та умов договору, його укладення, зміни і розірвання» [2].

Відповідно до статті 102 СК України на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання [1].

Підставами для припинення шлюбного договору можуть бути:

- добровільна взаємна згода подружжя на розірвання шлюбного договору;

- об'єктивна неможливість виконання шлюбного договору;
- порушення інтересів дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення;
- зменшення обсягу прав дитини;
- ухилення або невиконання умов договору одним з подружжя;
- умови договору, що ставять одного з подружжя у надзвичайно невигідне матеріальне становище;
- відсутність у тексті договору умов про розподіл ризиків, пов'язаних із зміною життєвих обставин подружжям;
- зловживання одним з подружжя своїми правами та свідоме внесення в текст договору умови, що є несприятливою для одного з подружжя, яка у майбутньому може спричиниюти такі правові наслідки, як недійсність шлюбного договору тощо.

Припинити шлюбний договір можливо за добровільною взаємною згодою подружжя на розірвання шлюбного договору або за рішенням суду.

Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. У такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього. Той з подружжя, хто вимагає у судовому порядку зміни умов шлюбного договору, пред'являє перетворювальний позов [4, с.62]. Для його задоволення, як слушно зазначає Антокольська М.В., необхідно, щоб обставини настільки істотно змінилися, що виконання умов договору призвело б до заподіяння значної шкоди сторонам (стороні) і щоб ці обставини на момент укладення договору не можна було передбачити [5,с.163-164].

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних та сімейних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Принцип добросовісності у регулюванні сімейних відносин міститься у ч. 9 ст. 7 СК України [1]. Норми сімейного законодавства встановлюють правила поведінки учасників сімейних правовідносин у відповідності із принципом добросовісності. Так, Чубоха Н.Ф. вважає добросовісність морально-етичною категорією, яка є оціночною, поєднує об'єктивний (вимогу певної поведінки суб'єкта правовідносин, що передбачена правовою нормою) та суб'єктивний (пов'язаний з діями суб'єкта правовідносин, які мають відповідати критеріям чесності, правдивості та поваги до прав інших осіб, безумовного виконання обов'язків та розумінням необхідності певної поведінки) елементи [6, с. 174]. На думку Діковської І.А., застосування принципу добросовісності можливе внаслідок створеної системи правил, які розроблені доктриною, судовою практикою і які сприяють «об'єктивації» добросовісності (створенню спеціальних обов'язків, заборон, що розкривають зміст добросовісності) [7, с. 273]. Красицька Л.В. вважає, що «добросовісною є така поведінка, яка передбачає усвідомлення особою своїх вчинків і зіставлення їх з усталеними в суспільстві вимогами щодо корисної поведінки, яка не порушує права інших осіб та надає можливість задовольняти особисті потреби» [8, с. 72]. Менджул М.В. підсумовує й робить висновок: "Будучи моральною категорією, добросовісність встановлює правові вимоги щодо поведінки учасників відносин і відображає усвідомленість ними відповідності своєї поведінки таким вимогам" [9, с.82].

Шлюбний договір не може використовуватися одним з подружжя (недобросовісний один з подружжя) для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник (недобросовісний один з подружжя), щодо якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, що підписали на цій стадії шлюбний договір, діють, очевидно, недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки "новоспечений" шлюбний договір порушує майнові інтереси кредитора

і спрямований на недопущення звернення стягнення на майно боржника (недобросовісного одного з подружжя).Тому законодавець не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм сімейного та цивільного права, але є недобросовісними та призводять до зловживання правом одним з подружжя. Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраудаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраудаторності» при оплатному договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

Судова практика щодо шлюбних договорів, спрямованих на уникнення майнової відповідальності одного із подружжя, є неоднозначною. Так, у вересні 2018 року Приморський районний суд м. Одеси вирішив справу № 522/23757/17, у якій, з метою ухилення від виконання рішення суду про стягнення з чоловіка боргу, подружжя уклало шлюбний договір, за яким набуте під час шлюбу майно передано у приватну власність дружини. До суду звернувся кредитор, який звернув судове рішення про стягнення з чоловіка боргу до виконання та усвідомив неможливість задоволення своїх вимог. Суд задовольнив позовні вимоги в повному обсязі, визнав шлюбний договір частково недійсним (у частині умов про передачу майна дружині) [10]. Під час розгляду справи було встановлено, що укладений шлюбний договір не був спрямований на реальне настання правових наслідків, зумовлених ним, внутрішня воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву, правочин укладався умисно, з метою ухилення від виконання судового рішення. ВСУ, переглядаючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій у справі за позовом особи про визнання шлюбного договору недійсним (ухвала від 29.03.2017 у справі № 447/66/15-ц), вказав, що, виходячи зі змісту ст. ст. 9, 103 СК України, ст. ст. 203, 215 ЦК України, підставою недійсності шлюбного договору є недодержання в момент вчинення стороною (сторонами) таких вимог: 1) зміст шлюбного договору не може суперечити законодавству України, а також моральним засадам суспільства; 2) волевиявлення кожного із подружжя при укладенні шлюбного договору має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; 3) шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним [11].

Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц підтримала практику Верховного Суда України щодо *фіктивності правочинів*, які укладаються з метою запобігання зверненню стягнення на майно. Відповідно до частини четвертої ст. 93, частини першої ст.103 СК України положення шлюбного договору, що ставлять одного з подружжя у *надзвичайно невигідне матеріальне становище*, порушують його права та інтереси, на вимогу такої сторони за рішенням суду можуть бути визнані недійсними з підстав, установлених ЦК України. Також шлюбний договір не може обмежувати правоздатність або дієздатність подружжя, їх право на звернення до суду за захистом своїх прав.

Якщо розглядати справи про визнання шлюбного договору недійсним, необхідно зазначити Постанову Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», у якій зазначені певні особливості розгляду таких справ. Відповідно до п. 14 зазначено, що у справах позовного провадження одночасно з розглядом позовної заяви про розірвання шлюбу може бути розглянуто й вимогу про визнання шлюбного договору недійсним повністю або частково з підстав, установлених ЦК, оскільки такі вимоги є взаємопов'язаними [12]. Цікавою є позиція Верховного Суду у складі колегії суддів другої судової палати Касаційного цивільного суду, який скасував постанову апеляційного суду та змінив рішення місцевого суду в мотивувальній частині, й навів таке правове обґрунтування: "Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним

внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили" [13]. Вважаємо, що окремою підставою часткової недійсності шлюбного договору може бути умова, що ставить у надзвичайно невигідне матеріальне становище одного з подружжя, а порушення прав або невиконання обов'язків особистого немайнового характеру може передбачати майнову компенсацію та бути підставою для відшкодування моральної шкоди.

Висновки

Кожне подружжя виробляє свою модель сімейного життя. Найпоширенішим мотивом для укладання шлюбного договору є бажання сторін врегулювати між собою майнові правовідносини по-новому. Безперечна перевага шлюбного договору полягає в тому, що подружжя або особи, які тільки збираються зареєструвати шлюб, можуть врегулювати їх інакше, ніж визначено законодавством. Враховуючи вищенаведене, сучасна трансформація майнових відносин між учасниками сімейних відносин вимагає розширення та конкретизації підстав припинення шлюбного договору. Вказане потребує пошуку ефективних законотворчих підходів, які будуть забезпечувати ефективне правове регулювання майнових відносин, здійснення та захисту прав подружжя як сторін шлюбного договору, їхніх дітей, охорони та захисту прав третіх осіб.

Література

1. Сімейний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

2. Постанова Верховного суду України від 28 січня 2015 року № 6–230цс14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7416f47ea7ade281c2257ddd00492f0c/

3. Цивільний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

4. Гриняк А. Окремі аспекти укладення шлюбного договору за цивільним та сімейним законодавством України. РОЗДІЛ III. Актуальні проблеми цивілістики. 2 (4), 2014 С.59-63 http://esnuir.eenu. edu.ua/bitstream/123456789/5060/1/grynjak%20a..pdf

5. Антокольская М. В. Семейное право / М. В. Антокольская. М., 1999. С. 163-164.

6. Чубоха Н. Ф. Принцип добросовісності у цивільному праві України. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 2.- С. 171–174.

7. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 464 с.

8. Красицька Л. В. Правові наслідки добросовісної поведінки в сімейних правовідносинах // Актуальні проблеми приватного права: матеріали XVII наук.-практ.конф., присвяч. 97-й річниці з дня народження д.-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 22 лютого 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 71–75.

9. Менджул М В дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему "Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права" 544с.

10. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 27 вересня 2018 року Справа N 522/23757/17 https://verdictum.ligazakon.net/document/76865066?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_campaign=Verdictum_text&utm_conten

11. Українське право. ВССУ вказав на підстави недійсності шлюбного договору https://ukrainepravo.com/law-practice/practice_court/vssu-vkazav-na-pidstavi-nediysnosti-shlyubngo-dogovoru/

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11 « Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя », https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07

13. Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 569/6427/16 (провадження № 61-39814 св18) – https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються питання шлюбного договору та підстав його припинення. Шлюбний договір визначено як цивільно-правовий договір з комплексною правовою природою. Оскільки договір, у тому числі шлюбний договір, передусім є категорією цивільного права, то відповідно до статті 8 СК України у випадках договірного регулювання сімейних відносин повинні застосовуватися загальні норми статей 3, 6 ЦК України щодо свободи договору. Автором зазначено підстави припинення шлюбного договору: добровільна взаємна згода подружжя на розірвання шлюбного договору; об'єктивна неможливість виконання шлюбного договору; порушення інтересів дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення; зменшення обсягу прав дитини; ухилення або невиконання умов договору одним з подружжя; умови договору, що ставлять одного з подружжя у надзвичайно невигідне матеріальне становище; відсутність у тексті договору умов про розподіл ризиків, пов'язаних із зміною життєвих обставин подружжям; зловживання одним з подружжя своїми правами та свідоме внесення в текст договору умови, що є несприятливою для одного з подружжя, яка у майбутньому може спричинити такі правові наслідки, як недійсність шлюбного договору тощо. Автор досліджує судові способи захисту прав учасників сімейних відносин при порушенні умов шлюбного договору. Аргументується достовірність висновку про те, що припинити шлюбний договір можливо за добровільною взаємною згодою подружжя на розірвання шлюбного договору або за рішенням суду. Доводиться необхідність законотворчих підходів щодо трансформації майнових відносин між учасниками цивільних та сімейних відносин, що вимагає розширення та конкретизації підстав припинення шлюбного договору.

Ключові слова: підстави припинення, шлюбний договір, конструкція фраудаторності.

SUMMARY

The article analyzes the marriage contract and the grounds for its termination. A marriage contract is defined as a civil law contract with a complex legal nature. Since the contract, including the marriage contract, is primarily a category of civil law, in accordance with Article 8 of the IC of Ukraine, in cases of contractual regulation of family relations, the general norms of Articles 3, 6 of the Civil Code of Ukraine on freedom of contract should be applied.

The author indicates the grounds for termination of the marriage contract: voluntary mutual consent of the spouses to terminate the marriage contract; objective impossibility of performance of the marriage contract; violation of the interests of children, as well as disabled adult daughters, sons, which are of significant importance; reduction of the rights of the child; evasion or failure to fulfill the terms of the contract by one of the spouses; terms of the contract that put one of the spouses in an extremely disadvantageous financial position; the absence in the text of the contract of conditions on the distribution of risks associated with a change in life circumstances of the spouses; abuse by one of the spouses of their rights and the deliberate introduction into the text of the contract of a condition unfavorable for one of the spouses, which in the future may entail such legal consequences as the invalidity of the marriage contract, etc.

Judicial methods of protecting the rights of participants in family relations in case of violation of the terms of the marriage contract are being investigated.

The reliability of the conclusion is argued that it is possible to terminate the marriage contract by voluntary mutual consent of the spouses to terminate the marriage contract or by a court decision. The necessity of legislative approaches to the transformation of property relations between participants in civil and family relations is substantiated, which requires the expansion and specification of the grounds for terminating a marriage contract.

Key words: grounds for termination, marriage contract, fraudatory construction.